

UOT 633.1:631. 52:575 (479.242)

SUVARMA ŞƏRAİTİNDƏ BƏRK BUĞDANIN SELEKSİYASININ BƏZİ NƏTİCƏLƏRİ

^{1,2}X.N.RÜSTƏMOV *, ¹Q.M.HƏSƏNOVA, ^{1,2}A.M.ABDULLAYEV, ¹E.R.İBRAHİMOV

¹Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutu, AZ1098, Sovxoz 2, Pirşağı qəs., Bakı, Azərbaycan;

²AMEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutu, AZ1106, Azadlıq prospekti, 155, Bakı, Azərbaycan;

khanbala.rustamov@mail.ru

SOME RESULTS OF THE BREEDING OF DURUM WHEAT IN IRRIGATED CONDITIONS

^{1,2}KH.N.RUSTAMOV*, ¹G.M.HASANOVA, ¹A.M.ABDULLAYEV, ¹E.R.IBRAHIMOV

¹Research Institute of Crop Husbandry; ²Genetic Resources Institute of ANAS; khanbala.rustamov@mail.ru

The article is devoted to new varieties of durum wheat, created in the Research Institute of Crop Husbandry using local and international gene pools. In the nursery of competitive strain testing (50 m², 4 replications) were studied 31 varieties of durum wheat. Sanctified of creating high yielding varieties with adaptive capacity and high-quality grain in sharply differing agrometeorological conditions at the Terter Regional Experimental Station of Research Institute of Crop Husbandry. It has been revealed that in new varieties of durum wheat the potential yield value is moderate. The results of State Variety Testing in the 2017-2019 years showed that the yield of Korifey-88 is high. It revealed that a stable yield over the years of the new variety Korifey-88 is associated with a high grain number per spike (63.4-101.8). Long-term observations show that genotypes with an accelerated interfacial period of booting-earing have high yields and grain quality. Plant height, productive tillering, number of spikelet's, spike density, number and weight of grains per ear and grain size were the main elements of the high-yield structure of durum wheat varieties. The new intensive durum wheat cultivar "Salvarti", selected from the ICARDA program (37th IDON-MD 2013-2014 - CM829/Cando cross-H25/5/F4-13/3/Arthur71/Lahn//Blk2/Lahn/4/ Quarmal) for the stability of yield and grain quality characteristics for the State variety testing, was transferred to the Agency of Agrarian Services. New varieties of durum wheat are recommended to grow in the irrigated lowland and supply foothill conditions of Azerbaijan.

Açar sözlər: *Triticum durum* Desf.-bərk buğda, sort, adaptivlik, məhsuldarlıq, struktur elementləri

Ключевые слова: *Triticum durum* Desf.-пшеница твёрдая, сорт, адаптивность, урожайность, структурные элементы

Keywords: *Triticum durum* Desf.-durum wheat, variety, adaptability, yield, structure elements

Giriş. Məhsuldarlıq mürəkkəb göstərici olmaqla ontogenezdə əsas bar elementlərinin ardıcıl formalaşması prosesinin nəticəsidir. Bütün dövrlərdə vahid sahədən məhsuldarlıq sortun əsas göstəricisi, müəyyən aqrotexnologiyalara cavab reaksiyası, xəstəlik, zərərvericilərə, yatmaya və digər mühit amillərinə davamlılıq əsas şərtidir. Morfogenez, davamlılıq, bar elementlərinin sayı və ölçüləri ontogenezin ayrı-ayrı mərhələlərinin uzunluğu potensial məhsuldarlığa təsir göstərir [10].

Yüksək və sabit dən məhsulu sortun becərildiyi torpaq-iqlim şəraitindən maksimum istifadə

etmə imkanlarından, həmçinin böyümə və inkişafa mənfi təsir edən əlverişsiz meteoroloji amillərin təsirinə uyğunlaşma qabiliyyətindən asılıdır. Yeni sortlar becərilmə şəraitinə adaptivliyi təmin edən biokimyəvi, fizioloji və qiymətli təsərrüfat əlamət və xüsusiyyətlərinin mürəkkəb sistemi ilə səciyyələnməlidirlər [8].

Kənd təsərrüfatında istehsalın intensivləşdirilməsi müxtəlif torpaq iqlim şəraitlərində yüksək və sabit məhsul verən yeni sort və hibridlərin yaradılmasını tələb edir. Bioloji və aqrar elmlərin başlıca vəzifəsi intensiv sortların yaradılması strategiyasının həllidir. Konkret şərait üçün "sort modeli" anlayışı sort yüksək və sabit məhsul vermək üçün hansı qiymətli təsərrüfat əlamət və xüsusiyyətlərin cəminə malik olmasının elmi proqnozu və ya əsaslandırması kimi izah edilir [8; 9].

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutu (ƏETİ) Tərtər BTS-də öyrənilən bərk buğdaların yüksək məhsuldarlıq və keyfiyyət göstəricilərinə malik sortlarının qiymətləndirilməsinin nəticələri, yeni, yüksək aqrofona tələbkar intensiv tipli və adaptiv sortların yaradılması istiqamətində aparılan elmi-tədqiqat işləri təhlil edilmişdir. Məqsəd dəyişkən mühit şəraitində stres amillərinə davamlı, yüksək məhsuldarlıq və dən keyfiyyətinə malik buğda sortlarının yaradılması üçün bərk buğda sortlarının plastikliyinin qiymətləndirilməsidir.

Material və metodlar. Son illərdə Əkinçilik ET İnstitutunda hibridləşdirmə-seçmə işlərinin intensivləşməsi ilə yanaşı, CIMMYT, ICARDA və digər Beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq yüksək və sabit məhsuldarlıq, biotik və abiotik amillərə davamlılıq əlamətlərinin daşıyıcıları olan nümunələrlə genofondun zənginləşməsinə şərait yaratmışdır [2; 3].

Tərtər BTS-də bərk buğdanın müsabiqəli sort sınağı pitomnikində (MSS) 31 bərk buğda sortnümunəsi, hərəsi 50 m² olmaqla 4 təkrarda öyrənilmişdir. Bitkilərin inkişaf mərhələlərinə uyğun olaraq səpindən sonra və vegetasiya dövründə təcrübə sahəsi suvarılmış, ümumi gübrə norması səpinlə birgə və yeşləmə şəklində verilmişdir. Təcrübələrin qoyulması, fenoloji müşahidələr, sünbülləmə və mum yetişkənliyinin başlanğıcında xəstəliklərə davamlılıq qiymətləndirilmiş, yığımdan sonra nümunə dərzləri analiz edilmiş və yekun seçmə işləri aparılmış, botaniki növmüxtəliflikləri ÜRBGEİ (VİR) təyinedicisinə əsasən təyin edilmişdir [1; 4-7].

Nəticələr və onların müzakirəsi. Qlobal iqlim dəyişkənliyi fonunda Tərtər BTS-in iqlim şəraiti orta çoxillik göstəricilərdən çox fərqli olmuşdur. Qış aylarında və yazın əvvəlində mülayim meteoroloji şərait tədqiq olunan buğda genotiplərinin morfobioloji və aqronomik əlamətlərinə, boy göstəricilərinə, xəstəliklərə davamlılığına təsir göstərmişdir. Qışın mülayim keçməsi və yazda temperaturun nisbətən aşağı və yağıntıların çox olması - yüksək rütubətlik nəticəsində xəstəliklərin epifitotiyası müşahidə olunmuşdur. Bundan başqa, may ayının sonlarında anomal kəskin hərarət buğdaların aqrobioloji və keyfiyyət göstəricilərinə mənfi təsir göstərmiş, xüsusən də gec sünbülləyən sortlarda süd-mum yetişmə fazalarının müddətinin kəskin qısalmasına səbəb olmuşdur [2; 3].

Öyrənilmiş bərk buğda genotipləri fenoloji fazaların başlanılma tarixi, xəstəliklərə davamlılıq və boy göstəricilərinə görə kəskin fərqlənmişlər. MSS-də öyrənilmiş bərk buğda sortnümunələrinin əksəriyyəti sarı və qonur pas, unlu şəh və septorioz xəstəliklərinə davamlı olmuşdur. Əsasən yarımintensiv və intensiv tipli olan bərk buğda genotiplərində, ötən ildə olduğu kimi potensial boy qeyd olunmuşdur. Orta və yüksək məhsuldarlığı ilə seçilmiş bərk buğda sortlarında boy amplitudası fərqli olmuş – 85,0-109,0 sm arasında dəyişməklə orta göstərici 97,7 sm olmuşdur (cədvəl 1).

Müsabiqəli sort sınağı pitomnikində öyrənilən perspektivli bərk buğda genotiplərinin bəzi aqrobioloji və məhsuldarlıq göstəriciləri (Tərtər, 2019)

Sort, nümunə	Kollanma tipi	Boruya çıxma	Sünbül-ləmə	Boy, sm	Sarı pas	Məhsuldarlıq	
						s/ha	St. fərq
Qarabağ (St.)	2	28.III	04.V	107.0	5MS	54,8	0,0
Bərəkətli-95 Standart	2	30.III	30.IV	104.0	5MS	52,8	-2,0
Zəngəzur	2	30.III	06.V	107.0	20MS	57,8	+3,0
KSI 12/20008 x 4 th FAWWON IR [52]	2	04.IV	06.V	109.0	5MR	62,2	+7,4
37 th IDON-MD 2013-14 Mgnl3/Ainzen//Maamouri-3	2	28.III	01.V	95.0	0	62,1	+7,3
Maci 115 Artırma BB-11/18	2	28.III	01.V	97.0	0	62,1	+7,3
Comərd-90	2	02.IV	02.V	87.0	10MS	55,5	+0,7
Salvartı	2	31.III	03.V	94.0	R	61,1	+7,3
Mgnl3/Ainzen-1Mgnl3/Aghrass 2	2	31.III	02.V	100.0	R	62,3	+7,5
Mgnl3/Ainzen-1//Ammar-1	2	02.IV	03.V	93.0	0	59,2	+4,4
Azerghar1/4/IcamorTAO462/3/Maamouri3//Vi tron/Bidral1/3/Ainzen 1	2	28.III	03.V	85.0	10MR	61,1	+7,3
Adnan 1//Mgnl3/Ainzen 1	2	28.III	04.V	99.0	10MR	60,4	+5,6
Omrabi5 (Jori c69/Hau)	2	28.III	30.IV	98.7	0	61,2	+7,4
Amedakul1/TdicoSyrCol//Cham1=Magrou	2	24.III	29.IV	98.0	0	66,4	+11,6
Heider/T.araraticum MA//Mrb5	2	02.IV	29.IV	94.0	0	61,5	+6,7
Orta göstərici	-	-	-	96,6	-	57,6	-

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, MSS-də öyrənilən, yarım-payızlıq həyat tərzinə malik bərk buğdaların çoxu son illərdə (2014-2019-cu illər) 37th IDON-MD 2013-2014 (ICARDA) pitomnikindən seçilmişdir. Onlarda boruya çıxma fazası martın sonu-aprelin əvvəlində (28.III-04.IV tarixlərində), sünbülləmə isə aprel ayının sonunda-mayın əvvəlində (29.IV-06.V) müşahidə edilmişdir. Məhsuldarlığı yüksək olan genotiplərin böyük əksəriyyəti standart sortlarla eyni vaxtda, yaxud 1-6 gün tez sünbülləmişdir. Optimal müddətdə sünbülləyən sortnümunələrdə dəndolma dövrü uzanaraq məhsuldarlıq və dənin keyfiyyətinə müsbət təsir etmişdir.

MSS-də öyrənilən buğdaların məhsuldarlığı ötən illərə nisbətən yüksək olmuşdur. Bərk buğdaların məhsuldarlığı 33,6-66,4 s/ha arasında dəyişməklə orta göstərici 57,6 s/ha olmuşdur. Perspektiv sortnümunələrin orta məhsuldarlığı standart Qarabağ sortuna nisbətən 0,7–11,6 s/ha yüksək olmuşdur. 11 sortnümunədə (35,5%) məhsuldarlıq 60,0 s/ha-dan yüksəkdir (cədvəl 1).

Öyrənilən buğda sortlarında məhsuldarlığın struktur elementləri çox fərqli olmuşdur. Sortnümunələrdə 1000 dənin kütləsi çoxillik göstəricilərə nisbətən aşağı olub - 34,4-53,2 q arasında dəyişməklə orta göstərici 44,5 q olmuşdur. KSI 12/20008 x 4thFAWWON Ir [52] və Korifey-88 sortlarında məhsuldarlıq sünbülçük və dənlərin sayının çox olması ilə bağlıdır. Bərəkətli-95, Maci 115 və digər sortlarda sünbülçüklərin sayı çox olsa da dənlərin sayı az olmuşdur. Məhsuldarlığı yüksək olan 7 sortda sünbülçükdə dənlərin kütləsi orta göstəricidən yüksəkdir (cədvəl 2).

Müsabiqəli sort sınağı pitomnikində yüksək məhsuldarlığa görə seçilmiş bərk buğda sortnümünələrinin struktur elementləri (Tərtər, 2018/2019)

Sort, nümunə	Boy, sm	Məhsuldar kollanma, ədəd	Sünbülün uzunluğu, sm	Sünbülçüklərin sayı, ədəd	Sünbülün sıxlığı, ədəd	Sünbüldə dənələrin		1000 dənin kütləsi, q	Məhsuldarlıq, q/m ²
						sayı, ədəd	kütləsi, q		
Qarabağ (St.)	107,0	2,9	8,0	19,8	24,8	51,5	1,75	52,8	54,8
Bərəkətli-95 St.	104,0	3,9	7,6	20,0	26,3	56,3	1,86	46,0	52,8
Zəngəzur	107,0	3,5	9,7	20,4	21,0	58,7	2,36	53,2	57,8
KSI 12/20008 x 4 th FAWWON Ir [52]	102,0	3,7	9,7	25,2	26,0	62,1	2,45	52,4	62,2
Korifey-88	96,2	3,6	10,0	23,4	23,4	74,6	2,26	40,4	52,0
Mgnl3/Ainzen//Maamouri-3	95,0	3,0	6,9	18,2	26,4	58,4	2,88	46,4	62,1
Maci 115 Artırma BB-11/18	97,0	2,9	6,7	20,0	29,9	43,5	2,23	45,2	62,1
Salvartı	94,0	3,0	7,3	18,6	25,5	48,9	2,55	46,4	61,1
Mgnl3/Ainzen-1Mgnl3/Aghrass 2	100,0	3,0	7,4	19,6	26,5	66,3	2,83	40,0	62,3
Azerghar1/4/IcamorTAO462/3/Maamouri3/ /Vitron/Bidra1/3/Ainzen 1	85,0	3,2	7,7	20,4	26,5	63,7	2,95	45,6	61,1
Adnan 1//Mgnl3/Ainzen 1	99,0	3,7	7,1	19,0	26,8	60,2	3,29	46,0	60,4
Omrabi5 (Jori c69/Hau)	98,7	3,5	7,5	18,6	24,8	41,7	2,45	52,8	61,2
Amedakul1/TdicoSyrCol//Cham1=Magroure	98,0	2,9	8,2	20,2	24,6	57,2	3,01	48,8	66,4
Heider/T.araraticum MA//Mrb5	94,0	2,9	7,3	16,8	23,0	43,9	2,51	50,0	61,5
Orta göstərici	98,4	3,3	7,9	20,0	25,4	56,2	2,50	47,6	59,8

Qeyd etmək lazımdır ki, sabit məhsuldarlığa malik “Korifey-88” sortunda sünbüldə dənələrin sayının çoxillik göstəricisi 63,4-101,8 ədəd arasında dəyişmişdir. Digər sortlarda bitkinin boyu, məhsuldar kollanma, dənin iriliyi-1000 dənin kütləsi yüksək məhsuldarlığın əsas zəmini olmuşdur. Son ildə dən xırda olmuş (40,0-53,2 ədəd) və 1000 dənin kütləsi aşağı düşmüşdür. Dənin iriliyinə görə seçilən Qarabağ, Zəngəzur və s. sortlarda da bu göstərici aşağı olmuşdur. MSS-də öyrənilən buğdalarda dənin keyfiyyət göstəriciləri də tədqiq edilmişdir. Burada da dən məhsuldarlığı ilə keyfiyyət göstəriciləri arasında mənfi əlaqə müşahidə edilmişdir. Buna baxmayaraq, məhsuldarlıq və keyfiyyət göstəriciləri orta və yüksək olan sortnümünələr seçilmişdir. Dənin şüşəvariliyi yüksək olmaqla 54,0-100% arasında dəyişmiş, orta göstərici 90,1% olmuşdur. Kleykovinanın miqdarı 22,0-32,2% arasında dəyişməklə orta göstərici 27,0% olmuşdur (cədvəl 2, 3).

Müsabiqəli sort sınağı pitomnikində öyrənilən bərk buğda sortnünunələrinin məhsuldarlığı və keyfiyyət göstəriciləri (Tərtər, 2019)

Sort, nümunə	Məhsuldarlıq, s/ha	1000 dənin kütləsi, q	Şüşəvarilik, %	Kleykovina nın iqtarı, %	KDƏ, ş.v.	Zülalın miqdarı, %
Qarabağ (St.)	54,8	52,8	97,0	30,4	103,5	13,4
KSI 12/20008 x 4th FAWWON IR [52]	62,2	52,4	84,0	26,4	103,9	13,6
Korifey-88	52,0	40,4	54,0	32,2	97,3	12,4
Maci 115 Artırma BB-11/18	62,1	45,2	94,0	26,8	100,2	13,4
ICD06-1428-0AP-0AP-3AP-0AP-2AP-OTHTD-OTR	59,2	48,8	95,0	27,2	95,8	13,9
Salvartı	61,1	46,4	98,0	26,0	95,3	12,6
Mgnl3/Ainzen-1Mgnl3/Aghrass 2	62,3	40,0	98,0	22,4	83,1	12,7
ICD06-0230-BLMSD-0AP-12AP-OTr-5AP-OTr-4AP-OTHT-0AP-OTR	61,1	46,0	100,0	26,8	93,5	12,9
Adnan 1//Mgnl3/Ainzen 1	60,4	46,0	92,0	26,4	95,1	12,7
Omrabi5 (Jori c69/Hau)	61,2	52,8	62,0	22,0	104,0	12,2
Amedakul1/TdicoSyrCol//Cham1 = Magroul	66,4	48,8	93,0	24,8	94,5	13,2
RDWKLDN-2015	59,9	40,2	98,0	28,0	98,6	13,6
Adnan2//Mgnl3/Ainzen1	57,3	46,8	100,0	30,0	99,6	14,0
Heider/T.araraticum MA//Mrb5	61,5	50,0	97,0	28,4	95,6	13,9
Orta göstərici	60,1	46,9	90,1	27,0	97,1	13,2

Beynəlxalq pitomniklərdən seçilmiş nümunələrdə məhsuldarlıqla yanaşı, kleykovinanın miqdarı da nisbətən yüksək olmuşdur. Kleykovinanın deformasiya əmsalı (KDƏ) 83,10-104,00 ş.v. arasında dəyişməklə orta göstərici 97,1 ş.v.-dir. Öyrənilən buğda sortnünunələrdə dəndə zülalın miqdarı ötən ilə nisbətən 2-3% yüksək olmaqla genotiplər arasında fərqlər böyük olmuşdur. Zülalın miqdarına görə amplituda 12,2-14,0%, orta göstərici 13,2% olmuşdur.

Rayonlaşdırılmış və perspektiv bərk buğda sortlarının stansiyadaxili sort sınağı (Tərtər, 2018/2019)

№	Sort, nümunə	Dənin kütləsi, kq	Əkin sahəsi, ha	Məhsuldarlıq, s/ha	MSS-də 4 illik orta məhsuldarlıq, s/ha
1	Korifey-88	2200,0	0,41	53,1	53,3
2	Zəngəzur	2670,0	0,58	46,4	57,1
3	Comərd-90	385,0	0,09	41,3	54,6
4	Salvartı	770,0	0,14	53,4	59,5
5	Artırma 12/2019	910,0	0,22	40,6	55,8
6	Artırma BB-15/2019	455,0	0,09	50,0	54,2
7	Artırma BB-17/2019	400,0	0,08	52,6	56,8
Bərk buğda sortları üzrə orta		1112,9	0,23	48,2	55,9

Stansiyadaxili sort sınağında öyrənilən bərk buğdaların cari ildəki orta məhsuldarlığı (48,21 s/ha) yumşaq buğdalara (45,31 s/ha) nisbətən yüksəkdir (Cədvəl 4). Ən yüksək məhsuldarlıq perspektiv Korifey-88 bərk buğda sortunda (53,12 s/ha) qeyd olunmuşdur. Orta çoxillik

göstəricilərdə də bu tendensiya izlənmişdir. Sabit orta məhsuldarlığa malik Korifey-88, Salvartı, Artırma BB-15/2019 və Artırma BB-17/2019 kimi bərk buğda adaptiv sortlarında artırma və MSS pitomniklərində məhsuldarlıq arasında fərq nisbətən az olmuşdur.

ICARDA-nın bərk buğdanın Beynəlxalq müşahidə (37th IDON-MD 2013-2014) pitomnikindən çoxillik göstəricilərə görə seçilmiş CM829/Cando cross-H25/5/F4-13/3/Arthur71/Lahn//Blk2/Lahn/4/Quarmal nümunəsindən fərdi seçmə yolu ilə yaradılmış yeni intensiv tipli "Salvartı" bərk buğda sortu Dövlət sınağının aparılması üçün Aqrar Xidmətlər Agentliyinə təqdim edilmişdir.

Nəticə. Son illərdə müşahidə olunan kəskin dəyişkən iqlim şəraitinə uyğunlaşmış, geniş reaksiya normasına, adaptiv aqrobioloji əlamətlərə malik buğda sortlarınının yaradılması istqamətində aparılmış elmi-tədqiqat işləri nəticəsində kompleks əlamətlərin daşıyıcıları olan yeni bərk buğda sortnümunələri seçilmişdir. ICARDA mənşəli nümunələrdən fərdi seçmə yolu ilə yaradılmış yeni intensiv tipli "Salvartı" bərk buğda sortu Aqrar Xidmətlər Agentliyinə təqdim edilmişdir. Dövlət sınağında olan "Zəngəzur" bərk buğda sortu rayonlaşdırılaraq Dövlət reyestrinə daxil edilmişdir (Müəlliflik şəhadətnaməsi № 00252).

Ədəbiyyat

1. Musayev Ə.C., Hüseynov H.S., Məmmədov Z.A. Dənli taxıl bitkilərinin seleksiyası sahəsində tədqiqat işlərinə dair tarla təcrübələrinin metodikası. Bakı: Müəllim, 2008, 88 s.
2. Rüstəmov X.N., Təlai C.M., Həsənova Q.M., İbrahimov E.R., Əhmədova G.Q., Musayev Ə.C. Suvarma şəraitində (Tərtər BTS) bərk və yumşaq buğdaların seleksiyasına dair // Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Elmi Əsərlər Məcmuəsi, XXIX cild. Bakı: Müəllim, 2018, s. 133-138.
3. Rüstəmov X.N. Yüksək məhsuldarlıq potensialına malik buğda (*Triticum* L.) sortlarının seleksiyasına dair // Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Elmi Əsərlər Məcmuəsi, XXX cild. Bakı: Müəllim, 2019, № 2, s. 21-27.
4. Дорофеев В.Ф., Филатенко А.А., Мигушова Э.Ф. и др. Культурная флора СССР / Под общим руководством В.Ф.Дорофеева. Т. 1. Пшеница / Л.: Колос, 1979, 346 с.
5. Дувеиллер Е., Сингх П.К., Мецциалама М., Сингх Р.П., Дабабат А. Болезни и вредители пшеницы. Руководство для полевого определения (2-ое издание). Перевод с английского под общей редакцией Х.А.Муминджанова (ФАО СЕК), Анкара, 2014, 156 с.
6. Мережко А.Ф., Удачин Р.А., Зуев В.Е., Филатенко А.А. и др. Пополнение, сохранение в живом виде и изучение мировой коллекции пшеницы, эгилопса, и тритикале (Методические указания) / Под ред. А.Ф. Мережко, СПб.: ВИР, 1999, 82 с.
7. Методические рекомендации по оценке качества зерна. М.: ВАСХНИЛ, 1977, 172 с.
8. Некрасова О.А., Костылев П.И., Некрасов Е.И. Модель сорта в селекции озимой пшеницы (обзор) // Зерновое хозяйство России, 2017, № 5, с. 59-67.
9. Некрасова, О.А. Типы наследования высоты растений у гибридов F₁ мягкой озимой пшеницы // Аграрный вестник Урала, 2014, № 11 (129), с. 12-15.
10. Рустамов Х.Н. Генофонд пшеницы (*Triticum* L.) в Азербайджане / LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016, 164 p.

SUVARMA ŞƏRAİTİNDƏ BƏRK BUĞDANIN SELEKSİYASININ BƏZİ NƏTİCƏLƏRİ
^{1,2}X.N.RÜSTƏMOV*, ¹Q.M.HƏSƏNOVA, ^{1,2}A.M.ABDULLAYEV, ¹E.R.İBRAHİMOV

¹Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutu; ²AMEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutu;
khanbala.rustamov@mail.ru

Məqalə Qarabağın suvarma şəraitində yeni bərk buğda sortlarının yaradılmasının nəticələrinə həsr olunmuşdur. Aqrometeoroloji göstəricilərə görə kəskin fərqlənən son illərdə Əkinçilik Elmi Tədqiqat İnstitutu Tərtər BTS-də, biotik və abiotik mühit amillərinə davamlı, məhsuldarlıq və adaptivlik potensialına, yüksək dən keyfiyyətinə malik sortların yaradılması işləri işıqlandırılmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, yeni bərk buğda sortlarının potensial məhsuldarlığı orta səviyyədədir (53,8-57,9 s/ha). Dövlət sort şınaqlarına (2017-2019-cu illər) əsasən Korifey-88 bərk buğda sortunun orta məhsuldarlığı yüksək olmuşdur. Korifey-88 sortunda sabit məhsuldarlıq sünbüldə dənələrin sayının çox olması ilə bağlıdır. Bitkinin boyu, məhsuldar kollaşma, sünbülcüklərin sayı, sünbülün sıxlığı, dənələrin sayı və kütləsi, dənirin iriliyi-1000 dənirin kütləsi buğda sortlarının məhsuldarlığının əsas zəmini olmuşdur. Müşahidələr göstərir ki, boruya çıxma-sünbülləmə fazalararası dövr sürətlənən genotiplərdə məhsuldarlıq və dən keyfiyyəti yüksək olur. ICARDA 37th IDON-MD pitomnikindən fərdi seçmə yolu ilə yaradılmış yeni intensiv tipli "Salvartı" bərk buğda sortu Dövlət sınağının aparılması üçün Aqrar Xidmətlər Agentliyinə təqdim edilmişdir.

НЕКОТОРЫЕ ИТОГИ СЕЛЕКЦИИ ПШЕНИЦЫ ТВЕРДОЙ В ОРОШАЕМЫХ УСЛОВИЯХ
^{1,2}X.N.РУСТАМОВ*, ¹Г.М.ГАСАНОВА, ¹А.М.АБДУЛЛАЕВ, ¹Э.Р.ИБРАГИМОВ

¹Научно-исследовательский институт земледелия;
²Институт генетических ресурсов НАНА;
khanbala.rustamov@mail.ru

Статья посвящена новым сортам пшеницы твердой, созданным в Азербайджанском НИИ Земледелия в результате многолетней селекции с использованием местного и международного генофондов. Освящены результаты создания высокоурожайных сортов с высоким адаптационным потенциалом и качеством зерна в резко различающемся по агрометеорологическим условиям году на Тертерской зонально-опытной станции НИИ Земледелия. Установлено, что у новых сортов пшеницы твердой потенциальная урожайность средняя. Установлено, что стабильная по годам урожайность нового сорта Корифей-88 связана с большим количеством зёрен в колосе (63,4-101,8 штук). Многолетние данные показывают, что у генотипов, обладающих ускоренным межфазным периодом трубкование-колошение, наблюдается высокая урожайность и качество зерна. Высота растения, продуктивная кустистость, число колосков, плотность колоса, количество и масса зёрен с колоса, а также масса 1000 зёрен являлись основными элементами структуры высокой урожайности у сортов пшеницы твердой. Новый интенсивный сорт пшеницы твердой «Салварты», выделенный из программы ICARDA (37th IDON-MD 2013-2014 - CM829/Cando cross-H25/5/F4-13/3/Arthur71/Lahn//Blk2/Lahn/4/Quarml) по устойчивости, стабильной урожайности и качества зерна для Государственного сортоиспытания передан в Агентство аграрной службы.